

УДК 801.6:821.161.2

ТРИСКЛАДОВИКИ У ТВОРЧОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ 80-х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Любімова Оксана Василівна,

канд. філол. наук, асист.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто західноукраїнську поезію у зрізі метрики та ритміки. Зокрема досліджено трискладові розміри. У сегменті трискладових форм традиційно превалювали амфібрахічні, а саме – Амф2, Амф3, Амф4 та різностоповики. Домінував чотиристоповий амфібрахій. В означене десятиріччя поети опробували великий пласт дактилічних розмірів: Д2, Д3, Д4 та різностопові форми. Автори зверталися й до анапеста (Ан2, Ан3, Ан4 і врегульовані різностоповики) та логедів.

Ключові слова: версифікація, силабо-тоніка, метрика, ритміка, віршовий розмір, понадсхемний наголос, зрушення наголосу, цезура, трискладовики, амфібрахій, дактиль, анапест.

Віршування поетів Західної України 80-х років ХІХ століття частково розглядали Г. Сидоренко [Сидоренко 1980], Н. Костенко [Костенко 2006], Б. Бунчук [Бунчук 2000] та інші літературознавці. Окремі праці, які були присвячені оглядові українських літературних поетичних форм цього періоду, – статті, посібники та монографії про версифікацію авторів окресленого десятиліття стосуються творчості найвизначніших поетів того часу.

Аналіз поетичних творів цілого пласту митців окремого періоду щодо метрики та ритміки, систематизація та узагальнення одержаних даних увиразнюють загальну картину віршованих форм української поезії позаминулого століття як важливої складової поетики і дають можливість побачити увесь спектр вітчизняної версифікації 80-х років ХІХ століття.

Об'єктом вивчення стали усі поетичні твори окресленого часового відтинку, написані авторами Західної України. Предмет дослідження – метрика та ритміка силабо-тонічних розмірів. Про двоскладові розміри йдеться у попередніх публікаціях [9; 10].

Детальніше розглянемо аспект трискладовиків у віршованих творах західноукраїнських авторів.

22,3 % від усіх силабо-тонічних поезій окресленого десятиліття припадає на трискладовики. Серед них традиційно превалюють амфібрахічні твори (49,5 % від усіх трискладовиків і 14,7 % від усіх монорозмірних силабо-тонічних віршів). На монорозмірні амфібрахії припадає 56,6 %, частка різностопових текстів сягає 43,4 %.

Західноукраїнські поети застосували Амф2, Амф3, Амф4 та різностоповики. Найбільше амфібрахічних творів засвідчено у поетичному доробку І. Франка (35 поезій, що становить 10 % від усіх віршів періоду).

Амф2 витримано 3,7 % від амфібрахів і 1,8 % від усіх трискладовиків. До цього розміру звертався лише І. Франко у творах "Вій, вітре, горою..." і "Мій раю зелений..." (1880). За даними Б. Бунчука, у першому вірші наявні додаткові наголоси у 9-у і 11-у рядках, у другому – їх немає. Наведемо дві строфи твору "Вій, вітре, горою...":

<i>Вій, вітре, горою</i>	u <u>l</u> u u <u>l</u> u
<i>Над сею тюрмою,</i>	u <u>l</u> u u <u>l</u> u
<i>Заплач надо мною,</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u
<i>Як рідний, як брат!</i>	u <u>l</u> u u <u>l</u>

<i>Розвій ті надії</i>	УЛ УУЛУ
<i>Злудні, хоч яркії,</i>	УЛ УУЛУ
<i>Що серце, мов змії,</i>	УЛУ УЛУ
<i>Гризуть і палять!</i>	УЛ УУЛ

[Франко 1976, т.1, 42].

Ритм Амф2 фіксуємо у поліметричних творах С. Воробкевича. Автор у цей період не вдався до Амф2 як до самостійного розміру, однак він був використаний поетом ще 1863 року у вірші "Де серце моє" [Протасова 2008, 142].

22,6 % від усіх амфібрахіїв укладено тристоповиками. Амф3 апробували у цей період І. Франко (10 творів, 3 % від усіх текстів автора), по одному віршеві дали У. Кравченко та С. Воробкевич. Для прикладу наведемо першу строфу поезії У. Кравченко "В конвалії чашці глибокій..." (1884) у якій фіксуємо "чисті" рядки тристоповика:

<i>В конвалії чашці глибокій</i>	УЛУУ ЛУУЛУ
<i>чом перлами сльози тремтять?</i>	УЛУУ ЛУУЛУ
<i>На неба леваді широкій</i>	УЛУ УЛУУЛУ
<i>чом зорі, мов з горя, дрожжать?</i>	УЛУ УЛУУЛУ

[Кравченко 1958, 37].

Розмір тристоповика в основному витримано чітко, за винятком двох творів І. Франка, у яких є "вкраплення" іншорозмірних рядків у тканину Амф3. Це, зокрема, поезія "Самбатіон" (1883). У ній є строфи з ритмом Амф4343 і Амф3343, а у вірші "До штурму!" (1883) наявний катрен з анапестичним ритмом. Усереднений відсоток рядків з атонаціями в Амф3 – 2, із понадсхемними наголосами – 15,3 %.

Чотиристоповиками традиційно укладено найбільше творів – 30,2 % від амфібрахіїв і 15 % від усіх силабо-тонічних трискладовиків. До Амф4 виявили цікавість І. Франко, У. Кравченко, С. Воробкевич, О. Маковей, К. Попович.

Майже у всіх чотиристопових амфібрахічних структурах західноукраїнські автори витримували "правильний" ритм. У більшості творів фіксуємо значний відсоток рядків із понадсхемними наголосами. Так, у вірші У. Кравченко "Поглянь лиш, красуне!..." (1885) частка обтяжень становить 45,8 %, у творі "Сріблястих рік шепіт..." – 56,23 %, а в поезії "Так ніжна, хоч повна усіх почувань..." (1885) – 66,6 %, окрім того, в останньому тексті наявний рядок із ритмом Амф3. Ритм Амф4 у творі У. Кравченко "Втомилося серце і сили не має..." (1884) густо "помережаний" рядками зі зрушеннями наголосів, таких фіксуємо 30 %. По 16,6 % обтяжень спостерігаємо у творах С. Воробкевича "Над Прутом" (1885) та К. Попович "Вічна любов" (1884), у другому вірші 8,3 % рядків атоновані на І стопі. У творі С. Воробкевича "Петро ся вернув" (1881) фіксуємо 37,5 % зрушень наголосу ("...із війська кучерявий Петро ся вернув..." УЛУУУЛУУУЛУУЛУ, цей верс повторюється 9 разів у поезії).

Наведемо початок твору К. Попович "Вічна любов" і його ритмічну схему:

<i>Не та любов вічна, що жаром у кров</i>	УЛУУЛУУ УЛУУЛУ
<i>Вливаєсь і, п'яна розкошами, мліє,</i>	УЛУУ ЛУУЛУУЛУ
<i>Мов хвиля бурлива кидаєсь і знов</i>	УЛУУЛУУ УЛУУЛУ
<i>Втишаєся, слабне... Она студеніє...</i>	УЛУУЛУУ УЛУУЛУ

[Попович 1990, 19].

Усереднений відсоток рядків з атонаціями – 1,3, із понадсхемними наголосами – 32,2 %.

Врегульованими різностоповиками характеризуються 28,3 % від амфібрахічних текстів і 14 % від усіх трискладовиків періоду. До свого поетичного активу їх увели І. Франко, У. Кравченко та В. Масляк.

Традиційно переважають вірші, укладені чергуванням чотиристопових та тристопових амфібрахічних рядків (73 % від усіх впорядкованих різностоповиків). До Амф4343 зверталися усі три названі автори. У творах переважно витримано "чистоту" ритму, проте у двох поезіях У. Кравченко "Повінь Пруту" (1885) та "По ясному небі тихенько плывуть..." (80-і роки) останні катрени характеризуються розміром Амф4344. Наведемо останню поезію повністю:

<i>По ясному небі тихенько плывуть</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>громадою білі хмарини,</i>	У У У У У У У	Амф3
<i>і сонічко їм озолочує путь</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>по глибині неба, по синій...</i>	У У У У У У У	Амф3

<i>Ой хмари, чи вниз ви росою вночі</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>спливете на цвіти на в'ялі,</i>	У У У У У У У	Амф3
<i>чи, з вітром могутнім горі летючи,</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>ударите громом з віддалі?</i>	У У У У У У У	Амф3

<i>Ой мислі, летючії хмари, крильми</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>легкими куди ви плывете?</i>	У У У У У У У	Амф3
<i>Чи тихими ви розілетесь слізьми,</i>	У У У У У У У У	Амф4
<i>чи бурею-словом весь світ потрясете?</i>	У У У У У У У У	Амф4

[Кравченко 1958, 62].

Амф4443 властивий віршам У. Кравченко "Чи ж вічно мені йти стрімкими стежками..." (1885) та творові-строфі І. Франка "В природи нема ні ядра, ні лупини..." (1883). Цілковито можливо, що такий ритм поетеса запозичила у свого учителя.

Амф4443 також мав місце серед основного розміру Амф4343 у віршах східноукраїнської поетки О. Пчілки ("Сердечні турботи", 1883) [Любімова 2013, 138].

Поезії У. Кравченко "Що цвітів зів'яло..." (80-і роки) притаманний розмір Амф223223, однак другий шестирядник цього твору укладений Амф223224:

<i>Що цвітів зів'яло,</i>	У У У У У	Амф2
<i>що звуків сконало,</i>	У У У У У	Амф2
<i>нехайно все щезло, як сни...</i>	У У У У У У У	Амф3
<i>Не зірка надії,</i>	У У У У У	Амф2
<i>лиш згадка ясніє,</i>	У У У У У	Амф2
<i>хоча й не минув час весни.</i>	У У У У У У У	Амф3

<i>Є цвіти барвніші,</i>	У У У У У	Амф2
<i>є пісні гарніші,</i>	У У У У У	Амф2
<i>та чар їх не надить мене;</i>	У У У У У У	Амф3

<i>зів'ялі миліші,</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u	Амф2
<i>замоклі гучніші –</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u	Амф2
<i>бо пам'ять про них тут – у серці живе</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u>	Амф4 п/сх [Кравченко 1958, 57–58].

Оригінальне комбінування різностоповиків спостерігаємо у поезіях І. Франка: Амф33333343344 ("Баба Митриха", 1881), Амф44441 ("Гримить!", 1880).

Ритм Амф4242 (50 % від усіх рядків тексту) і Амф4243 (50 %) характерний для вірша У. Кравченко "Із міццю беркута до світла високо..." (Миронові) (1883).

Ознаки невпорядкованого амфібрахічного різностоповика мають твори І. Франка "Правдива казка" (1880) і 1-а та 3-я частини циклу "Гадки на межі" (1881).

Анапестом витримано 23,3 % від трискладовиків і 5,2 % від усіх силабо-тонічних віршів періоду. На монорозмірні твори припадає 92 %, на врегульовані різностоповики – 8 % від усіх анапестів.

До анапесту в цей період звертався тільки І. Франко. У його поетичному активі засвідчено Ан2 (5 творів), Ан3 (15), Ан4 (2) та різностоповики (2).

Ан2 укладено вірші, що увійшли до циклу "Веснянки". У поетових двостоповиках немає атонацій. У середньому, відсоток рядків із понадсхемними наголосами в Ан2 – 32.

Ан3 в І. Франка також виділяється "чистотою" розміру, за винятком уривка з поеми "Снігова казка" (1880 – 1881) та вірша "Лісовою вузькою дорогою..." (1882). Загальна кількість рядків із понадсхемними наголосами у Франкових анапестичних тристоповиках становить 26 %.

Ритм Ан4 мають два незначні за обсягом твори І. Франка "Коли чесний упаде, то гнеть постає" (1883) та "Газеля" (1884). У поезіях фіксуємо по одному рядку з пропуском схемного наголосу.

Різностоповики представлені новими розмірами для поета, це – Ан223223 ("Як метіль прошумить", 1883) та Ан3343 ("Не пора"). У тогочасній українській поезії використаний І. Франком анапестичний розмір Ан3343 був доволі оригінальним та рідкісним:

<i>Не пора, не пора, не пора</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u>
<i>Москалеви й ляхови служить.</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u>
<i>Довершилась Україні кривда стара, –</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u>
<i>Нам пора для України жити</i>	u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u> u <u>l</u>

[Франко 1887, 39].

22,4 % від трискладових розмірів і 5 % від усіх силабо-тонічних текстів 80-х років витримано в річищі дактиля. 70,8 % від дактилічних творів – монорозмірні, 29,1 % припадає на різностоповики.

До дактилічних структур в означене десятиліття знову звертається лише І. Франко. Поет застосував Д2 у поезіях "Місяцю-князю!", "Апострофа", "Перспектива" (усі – 1883) та "Почин у всякому ділі..." (1889); Д3: "Всюди нівечиться правда...", "Мчитья блискуча карета..." (обидва – 1880) та "Горе старому, ой горе!" (1889); Д4: "Якось-то буде!" (1880), "Ужас на Русі" (автограф № 214 і № 548, 1880), "Гадки над мужицькою скибою" (1881), "Рад би я, весно, в весельшій нути..." (1881), "Ми-

халині Р." (1882), "Пісня і праця" (1883), "К.П." ("Гарна дівчино, пахучая квітко!", 1883), "Співакові" (1888) та різностоповики. Назвемо лише окремі дактилічні різностопові розміри, використані автором: Д3332, Д4442, Д44442, Д42442, Д4343.

У поетичній продукції окресленого десятиліття 1,6 % віршів від усіх силабо-тонічних творів кваліфікуємо як своєрідні логаеди (урегульоване чергування різнометричних рядків із застосуванням версів з трискладовими розмірами).

Багатий репертуар творів з означеною формою наявний в І. Франка. Б. Бунчук поділив такі поезії на два види: "а) вірші з урегульованим чергуванням рядків із трискладовими метрами; б) поезії з урегульованим чергуванням рядків із двоскладовими і трискладовими метрами" [Бунчук 2000, 159]. До першого виду вчений зараховує твори, укладені таким чергуванням метрів: Амф3 Ан3 Амф3 Ан3 ("Вже сонечко знов по лугах...", 1880), Амф4 Ан3 Амф4 Д3 (вірш-строфа "Гадюка вбива своїм зубом затрутим...", 1889), Ан3 Амф2 Д4 Амф2 (мініатюра "Не вбивати – се перша з чеснот...", 1889).

До другого виду науковець відносить такі "логаеди": Амф4 Я2 Амф4 Я2 ("Не винен я тому, що сумно співаю..." (1880), Амф333 Я2 Амф3 Я2 ("Три арештантки", 1881), Ан2 Х3 Ан2 Х3 ("Кожда пісня моя...", 1884), Ан2 Х4 Ан2 Х4 (мініатюра "Наче віз без коліс...", 1883), Х5 Амф2 Х5 Амф2 (вірш-строфа "Мов той пишнобарвний цвіт прекрасний...", 1883).

Своєрідну логаедичну структуру спробувала відтворити У. Кравченко (цілком очевидно, що поетеса наслідувала Франкові логаеди) у творі "Втомилося серце, втомилось..." (1884), однак отримати "якісний" логаед авторці не вдалося. Тут маємо справу з невпорядкованим чергуванням трискладових і одного двоскладового розмірів. 12-рядковий твір укладений так: 1-а строфа – Амф33 Я4 Амф3, 2-а – Амф33 Ан3 Амф3 і 3-я – Амф3, Ан333. Наведемо два перші катрени поезії:

<i>Втомилося серце, втомилось</i>	У У У У У У	Амф3
<i>в короткій мандрівці життя;</i>	У У У У У У	Амф3
<i>чимало мрій перекотилось</i>	У У У У У У	Я4
<i>руслom молодого чуття</i>	У У У У У У	Амф3

<i>Втомилось серденько, втомилось...</i>	У У У У У У	Амф3
<i>Тривожно тремтить і болить, –</i>	У У У У У У	Амф3
<i>небагато хвилин пережило,</i>	У У У У У У	Ан3
<i>а вже за сном тихим квилить</i>	У У У У У У	Амф3, п/сх

[Кравченко 1958, 52].

Таку структуру віршознавці визначають як трискладовик зі змінною анакрузою.

Отже, 22,3 % від усіх силабо-тонічних поезій окресленого десятиліття припало на трискладовики. Серед них традиційно домінували амфібрахічні твори (49,5 % від усіх трискладовиків і 14,7 % від усіх монорозмірних силабо-тонічних віршів). Поети Західної України застосували Амф2, Амф3, Амф4 та різностоповики. На монорозмірні амфібрахії припало 56,6 %, частка різностопових текстів сягала 43,4 %.

Дактилічні форми представлені Д2, Д3, Д4 та різностоповиками. З анапестичних розмірів були зафіксовані Ан2, Ан3, Ан4 та врегульовані різностоповики. Ці віршові розміри в окреслене десятиріччя наявні лише в І. Франка.

Результати нашої праці розширюють знання про українські метро-ритмічні форми означеного періоду, увиразнюють та конкретизують загальну картину особливостей віршових форм української поезії 80-х років XIX сторіччя, доповнюють наше уявлення про національну версифікацію цього часового відтинку. Одержані дані можуть слугувати корисним матеріалом для зіставлення з віршознавчими даними щодо інших літературних періодів.

Любимова О. В., канд. філол. наук, асист.

Черновицький національний університет імени Юрія Федьковича

Трехсложные размеры в творчестве западноукраинских поэтов 80-х годов XIX века

В статье рассмотрена западноукраинская поэзия в аспекте метрики и ритмики. В частности, исследованы трехсложные размеры. В сегменте трехсложных форм традиционно преобладали амфибрахические, а именно – Амф2, Амф3, Амф4 и разностопные амфибрахии. Преобладал четырехстопный амфибрахий. В данном десятилетии поэты апробировали значительный пласт дактилических размеров: Д2, Д3, Д4 и разностопные формы. Авторы также обращались к анапесту (Ан2, Ан3, Ан4 и урегулированные разностопные анапесты) и логэдам.

Ключевые слова: стихосложение, силлабо-тоника, метрика, ритмика, стихотворный размер, внесемное ударение, сдвиг ударения, атонация, цезура, амфибрахий, дактиль, анапест.

Lyubimova O. V., Ph. D., Assistant Professor

Yurij Fed'kovych Chernivtsi National University

Three-Syllable Meters in the Pieces of West Ukrainian Poets of the 80-s of the Nineteenth Century

The article explores West Ukrainian poetry in terms of meter and rhythm, with three-syllable meter in the focus of attention. The segment of three-syllable meter is dominated by amphibrachic forms – Amphibrach2, Amphibrach3, Amphibrach4 and three-syllable forms with different meters is dominated by Amphibrach4. The poets tested a vast array of dactyls meters over the mentioned decade, namely Dactyl2, Dactyl3, Dactyl4 and other metric sequences. The authors also resorted to anapest (Anapest2, Anapest3, Anapest4 and other fixed metric sequences) and logaed.

Key words: versification, syllabotonic, metrics, rhythmic, metre, stress shift, supraschemic accent, caesurae, three-syllable meters, amphibrach, dactyl, anapest.

Література:

1. Бунчук, Б. Віршування Івана Франка : монографія / Борис Бунчук. – Чернівці : Рута, 2000. – 308 с.
2. Воробкевич, С. Твори Ізидора Воробкевича : в 3 т. / С. Воробкевич. – Львів : Просвіта, 1909. – Т. I. – 417 с.
3. Гаспаров, М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика / Михаил Леонович Гаспаров. – М. : Наука, 1984. – 314 с.
4. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. : у 2 кн. : підруч. / О. Д. Гнідан, Г. Ф. Семенюк, Н. М. Гавська [та ін.] ; за ред. проф. О. Д. Гнідан. – К. : Либідь, 2006. – Кн. 2. – 496 с.
5. Качуровський, І. Метрика : підруч. / Ігор Качуровський ; [гол. ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
6. Костенко, Н. В. Українське віршування XX століття : навч. посіб. / Наталія Василівна Костенко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. – 287 с.
7. Кравченко, У. Prima vera : зб. поезій / Уляна Кравченко. – Львів : Наклад. Євг. Олесницького, 1885. – 37 с.
8. Кравченко, У. Вибрані твори / Уляна Кравченко. – К. : Держлітвидав УРСР, 1958. – 498 с.
9. Любімова, О. Ямбічні розміри в західноукраїнській поезії 80-х років XIX століття / О. Любімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ "Фірма "Планер", 2013. – Вип. 18. – С. 350–357.

10. Любімова, О. Хореїчні розміри в західноукраїнській поезії 80-х років XIX століття / О. Любімова // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. / [наук. ред. Попович М.М.]. – Вип. – 678. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : Видавн. дім "Родовід", 2013. – С. 71–74.
11. Любімова, О. Трискладові розміри у творчості поетів Східної України 80-х років XIX століття / О. Любімова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство / За ред. М.П. Ткачука. – Вип. 38. – Тернопіль : ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. – С. 131–155.
12. Маковей, О. Поезії / Осип Маковей. – Львів : наклад. К. Паньковського, з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1895 (обкл. 1894). – 136 с.
13. Масляк, В. З чорного шляху : поезії / Володимир Масляк (Залуквич). – Львів : Накладом редакції "Зорі", 1897. – Т. 2. – 182 с.
14. Ніньовський, В. Поетичні форми Івана Франка: монографія / Василь Ніньовський. – Львів : 2000. – 316 с.
15. Попович, К. Твори / Климента Попович; [упоряд. П. Г. Баб'як]. – Львів : Каменяр, 1990. – 61 с.
16. Протасова, С. Віршування Сидора Воробкевича 60-х років XIX століття / С. Протасова // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. – Вип. 394–398 : Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 139–144.
17. Сидоренко, Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Галина Кіндратівна Сидоренко. – К. : Вища школа, 1980. – 182 с.
18. Федькович, Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Юрій Федькович. – К. : Наук. думка, 1985. – 574 с.
19. Франко, І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко ; [редкол. : Є. П. Кирилук (голова), Б. А. Деркач, Ф. П. Погребенник та ін.]. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 1. – 1976. – 503 с.; Т. 2. – 1976. – 544 с.; Т. 26. – 1980. – 463 с.
20. Франко, І. З вершин і низин : збірка поезій / Іван Франко. – Львів, 1887. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14